

BÉLA BARTÓK

25. 3. 1881 – 26. 9. 1945

Jedním z nejvýznamnějších hudebních skladatelů 20. století je Béla Bartók. Světovou slávu získal nejenom jako skladatel, ale zároveň jako proslulý klavírista a uznávaný hudební vědec v oblasti etnomuzikologie. Celé dětství se pohyboval na hraničních pomezích Maďarska, Chorvatska, Rumunska, Slovenska a Ruska, a tak zde vznikly kořeny jeho zájmu o lidovou hudbu.

Sám o tom napsal: *„Narodil jsem se 25. března 1881 v Nagyszentmiklósu (obec v župě torontálské v Maďarsku, toho času anektovaná Jugoslávií) a první hodiny klavíru mi dávala matka, když mi bylo šest let. Otec, ředitel hospodářské školy, měl poměrně značné hudební nadání, hrál na klavír, organizoval amatérský orchestr, naučil se hrát na cello, aby v něm mohl spoluúčinkovat, a pokoušel se dokonce komponovat. Ztratil jsem ho, když mi bylo osm roků. Po jeho smrti se musela o obživu starat matka jako učitelka na obecné škole, odstěhovali jsme se do Nagyszöllösu (nyní přivtělenému k Československu), a konečně pak do Bistrice (v Sedmihradsku) a zase do Bratislavy v roce 1933, opět československé.“*

Celé dětství a mládí byl Béla Bartók tělesně velmi slabý a byl pronásledován opakovanými nemocemi. Jeho nadání však bylo zjevné. Ačkoliv často přerušoval studia, dosahoval výrazných klavírních úspěchů. Existenční starosti o výrazně nadaného syna i mladší sestru nesla milující matka. Od roku 1894 studoval gymnázium v Bratislavě, jejíž kulturní tradice mu velice prospěly.

Po maturitě se přihlásil na Hudební akademii v Budapešti, kam byl přijat bez přijímacích zkoušek. V letech 1899-1903 studoval klavír a kompozici. Obdiv k Lisztovi a Richardu Straussovi a snaha komponovat v národním duchu jej v roce 1903 přivedly ke kompozici jeho první větší skladby - symfonie **Košút (Kossuth)**.

Od roku 1905 se na venkově blíže a hlouběji seznamoval s maďarskou lidovou hudbou. Dokonce požádal o stipendium, aby se mohl soustavně věnovat sběratelské

práci. Zahájil sběr lidové hudby na maďarském venkově, zpočátku společně se Z. Kodályem. Kromě notového zápisu používali i Edisonův fonograf (37 000 zápisů). Bartók později, nejčastěji o prázdninách, sbíral pro srovnání písně slovenské (3 200), rumunské (3 500), ale i arabské, turecké, ukrajinské aj. Počet nasbíraných písní je asi 10 000. Stal se v tomto oboru světovou autoritou, jeho studie vyšly v řadě zemí. Ze struktury východoevropského folkloru čerpal inspiraci pro vlastní tvorbu. „*Výsledkem tohoto sběru bylo množství notového papíru, s kterým jsem se jednoho dne vrátil do Budapešti. Byl jsem chudý, v kapse jsem neměl ani krejcar, avšak měl jsem pocit, že přináším poklad: duši maďarského lidu...*“, napsal Bartók v roce 1927.

Nové tonální a rytmické struktury se projevily zprvu v klavírních skladbách **14 bagatel** a **Dva rumunské tance**, dodatečnou instrumentací vznikl z částí těchto skladeb cyklus **Obrázky z Maďarska**. Roku 1907 byl Bartók jmenován profesorem klavíru na akademii, kde působil do roku 1934. Během svého pedagogického působení se oženil se svou žákyní Mártou Zieglerovou (v roce 1909), o rok později se jim narodil syn Béla.

Bartók se prosadil jako úspěšný pianista nejen doma, ale i v zahraničí. Hrál Bacha, Beethovena, Chopina, Liszta, ale také především své vlastní skladby. Celoživotním paradoxem bylo, že jeho skladby i koncertní činnost byla daleko více ceněna v zahraničí než v Maďarsku. Procestoval celou Evropu, navštívil SSSR, opakovaně koncertoval i v Československu, v letech 1927-1928 podnikl první americké turné.

V roce 1911 napsal pověstné **Allegro barbaro** s divokou melodikou i dravou rytmikou a poprvé se ukázal jako umělec výbušný s nezkrotným temperamentem. „*Byly to projevy vášně, které vedly do nejskrytějších hlubin duše. Vytvářela se u něho dvojakost projevu. Na jedné straně bouřlivý, vášnivý, nezkrotitelný, ženoucí dynamiku a rytmus, na druhé straně něžný, citlivý, obrácený do sebe, líčící přírodu a duševní děje v přejemných náznacích.*“

Ve stejném roce vznikla jediná Bartókova opera **Hrad Mordovousův**, kterou věnoval své ženě. Během války, v době velké hmotné nouze, dokončil balet **Dřevěný princ** (1917) a jednoaktovou temně expresivní pantomimu **Podivuhodný mandarín**

(1919, definitivní verze 1931). Toto vrcholné dílo vyjadřuje sílu milostného citu, který ničí lidská společnost.

O vlivu citového Bartókova života na vlastní hudební tvorbu lze pouze spekulovat. Byl v osobních věcech velmi zdrženlivý a o svém soukromí se veřejně nevyjadřoval. V roce 1923 došlo k zásadnímu zlomu v rodinném životě: opustil svou ženu i třináctiletého syna, rozvedl se a oženil se se svou o 20 let mladší žačkou, klavíristkou Dittou Pásztory. Našel v ní i uměleckou partnerku na dalších 22 let svého života. O rok později se jim narodil syn Peter.

Ve 30. letech cestoval a koncertoval, často se svou ženou. Ovzduší v Maďarsku se prudce zhoršilo po nástupu fašismu v roce 1933 v Německu, kde moderní hudba byla prohlášena za „zvrhlé umění“ (Entartete Kunst). V tomto tísnivém ovzduší zkomponoval své vrcholné skladby *5. smyčcový kvartet* (1934), *Hudbu pro strunné nástroje, celestu a bicí* (1936) a pak *Sonátu pro dva klavíry a bicí nástroje* (1937). Pro výuku dětí na klavír je určeno dílo *Mikrokosmos*, 6 sešitů obsahujících 153 krátkých skladbiček.

V říjnu 1940 opustil Béla Bartók milované Maďarsko a odjel do New Yorku. V novém domově jej provázela smutek, zhoršený zdravotní stav a problematické existenční podmínky. Uspořádal své sbírky, získal na určitou dobu místo na univerzitě, kde zpracovával jihoslovanské lidové melodie. Zhoršení zdravotního stavu mu znemožňovalo přednáškovou činnost i vlastní komponování. Nevyléčitelná leukémie značně zpomalila dokončení *Koncertu pro orchestr* (1943). Je to nejen virtuózní dílo, ale také Bartókův návrat do mládí, jeho domova, je v něm naděje i smutek.

Domovinu však už nespátřil. Béla Bartók zemřel ve Wes Side Hospital v New Yorku 16. září 1945 ve věku 64 let. Jedna z jeho posledních poznámek ošetřujícímu lékaři smutně zdůrazňuje jeho poslední tvůrčí období: „*Jen je mi líto, že musím odejít s plnými zavazadly.*“

Je ironií, že během několika málo let po své smrti se stal Béla Bartók jedním z nejvíce uznávaných moderních skladatelů 20. století.